

Μέθοδοι Προσδιορισμού – Οριοθέτησης, Ανάδειξης και Αξιοποίησης των Ιστορικών Κέντρων των Πόλεων

Κ. ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός, Πολεοδόμος,
Αρχαιολόγος, Οικονομολόγος – Manager

Σ. ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας &
Περιφερειακής Ανάπτυξης,
ΜΔΕ «Προστασία Περιβάλλοντος και Βιώσιμη
Ανάπτυξη»

Περίληψη

Οι διοικήσεις των πόλεων προσπαθούν να ορίσουν ένα τμήμα του εσωτερικού κάθε πόλης και με κατάλληλα διοικητικά ή νομοθετικά μέτρα να το προστατέψουν, ρυθμίζοντας ανάλογα τη δόμηση και τις χρήσεις στην περιοχή αυτή. Οι τρόποι με τους οποίους προσδιορίζονται τα κέντρα των πόλεων ως ιστορικά είναι συνήθως αποσπασματικοί και τυχαίοι. Δεν έχουν υπάρξει μέχρι σήμερα οργανωμένες επιστημονικά ροσπάθειες προσδιορισμού των ιστορικών κέντρων των πόλεων για την εν συνεχεία προστασία τους με θεσμικές παρεμβάσεις των αρχών. Από το 1990 κ.ε. το ενδιαφέρον για τα ιστορικά κέντρα των πόλεων αυξήθηκε σημαντικά και έκτοτε αναζητούνται στρατηγικές ολοκληρωμένης προστασίας και αξιοποίησής τους. Στη διαδικασία του προγραμματισμού της σωτηρίας τους πρώτο και πιο σημαντικό βήμα είναι ο προσδιορισμός τους με επιστημονικά θεμελιωμένες μεθόδους. Οι μέθοδοι αυτές μελετώνται και κατατάσσονται σε ομάδες κατά εξελικτική σειρά. Έχουν αναφερθεί και καταγραφεί τέσσερις ομάδες μεθόδων προσδιορισμού των ιστορικών κέντρων των πόλεων. Δύο αντιπροσωπευτικές μέθοδοι από τις δύο τελευταίες ομάδες έχουν εφαρμοστεί πειραματικά προκειμένου να συγκριθούν τα αποτελέσματά τους. Η έρευνα απέδειξε ότι και οι δύο μέθοδοι οδηγούν σε παρόμοια αποτελέσματα. Συνεπώς, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον προσδιορισμό των ιστορικών κέντρων των πόλεων ως πρώτο βήμα ανάδειξης και προστασίας τους.

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πόλεις και οι διοικητικές αρχές τους επιδιώκουν συχνά να προσδιορίσουν και να κατοχυρώσουν θεσμικά με κανονιστικές πράξεις έναν χώρο στο εσωτερικό τους, που θεωρείται ότι αποτελεί το ιστορικό κέντρο ή τον παραδοσιακό πυρήνα του αστικού ιστού τους. Οι χώροι αυτοί οριοθετούνται και καθορίζονται ως ιστορικά κέντρα ή παραδοσιακοί πυρήνες με Υπουργικές Αποφάσεις (Υ.Α.) ή Προεδρικά Διατάγματα (Π.Δ.) και με τον τρόπο αυτό τους προσδίδεται ιδιαίτερος θεσμικός χαρακτήρας. Καθορίζονται όροι και περιορισμοί δόμησης για τμήματα ή για ολόκληρο το σύνολο του ιστορικού κέντρου ή του παραδοσιακού πυρήνα και προσδιορίζονται οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης

στο εσωτερικό τους. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι μ' αυτόν τον τρόπο εκτός των άλλων προκαθορίζεται ή / και επηρεάζεται και η μελλοντική τους εξέλιξη.

Οι μέθοδοι προσδιορισμού και οριοθέτησης των εμπορικών κέντρων (ΕΚ), ιστορικών κέντρων (ΙΚ) ή των παραδοσιακών πυρήνων (ΠΠ) που έχουν εφαρμοστεί από τους αρμόδιους φορείς του κράτους έως σήμερα ήταν αποσπασματικές, ad hoc κυρίως επεμβάσεις χωρίς στρατηγική, στόχους, νόημα και συνέχεια. Το τ.Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ) και το τ.Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), καθώς και τα περιφερειακά τ.Υπουργεία Μακεδονίας – Θράκης (ΥΜΑΘ) και Αιγαίου (ΥΠΑΙΓ) έχουν κατά καιρούς εκδώσει ΥΑ. και ΠΔ προσδιορισμού, οριοθέτησης και ρύθμισης των όρων δόμησης ιστορικών και παραδοσιακών πυρήνων πολλών πόλεων, αλλά χωρίς επιτυχία. Αποτέλεσμα τούτου είναι να μην υπάρχουν χαρακτηρισμένα και θεσμικά αναγνωρισμένα ιστορικά κέντρα ή παραδοσιακοί πυρήνες στο σύνολο των ελληνικών πόλεων. Η εικόνα που παρατηρείται είναι να υπάρχουν αλλού ιστορικά κέντρα και παραδοσιακοί πυρήνες χωρίς να είναι οριοθετημένα και προσδιορισμένα τα θεσμικά ή διοικητικά τους όρια και αλλού να υπάρχουν περιοχές προσδιορισμένες με νομικά κείμενα ή διοικητικές πράξεις, αλλά να μην αποτελούν αυτά καθ' αυτά ουσιαστικά τμήματα των ΙΚ ή ΠΠ (Φλώρινα, Δράμα, Καβάλα, Ηράκλειο).

Η πραγματική εικόνα του φαινομένου σήμερα είναι ότι δεν υπάρχει ένα γενικότερο πλαίσιο σχεδιασμού – προγραμματισμού που να έχει τον- εκ της φύσης του- στρατηγικό χαρακτήρα, ο οποίος θα κατηύθυνε τις δράσεις για τον προσδιορισμό, την αξιοποίηση, αναβίωση και ανάπτυξη των περιοχών αυτών που είναι σημαντικές για τη σημερινή πόλη. Να μπορούν έτσι να αξιοποιηθούν και να δώσουν μια νέα αναπτυξιακή διάσταση στα κέντρα των αστικών περιοχών, ενώ παράλληλα και να διατηρήσουν την αυθεντικότητά τους.

Η προστασία των ΙΚ. και ΠΠ., αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων γενικότερα αποτελεί μια αναγκαι-

ότητα, η οποία μάλιστα έχει και αναπτυξιακό χαρακτήρα, αφού ο πολιτισμός με όλες τις μεταβλητές του, γίνεται στις μέρες μας πόρος και σημαντική συνιστώσα της οικονομικής και της γενικότερης ανάπτυξης. Υφίσταται, λοιπόν, ανάγκη για χάραξη, εφαρμογή και ανάπτυξη μιας γενικευμένης στρατηγικής προσδιορισμού και προστασίας των ΙΚ και ΠΠ και της ιδιαίτερης πολιτιστικής φυσιογνωμίας που αντιπροσωπεύουν τα κέντρα των πόλεων. Για να υλοποιηθεί αυτή η στρατηγική το πρώτο και σημαντικό βήμα είναι ο σαφής και αντικειμενικός προσδιορισμός των ιστορικών κέντρων (ΙΚ) και των παραδοσιακών πυρήνων (ΠΠ) κάθε πόλης. Το ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι το εξής: πώς προσδιορίζεται το ιστορικό κέντρο μιας πόλης ή οι παραδοσιακοί του πυρήνες ή οι κεντρικές ζώνες προστασίας; Το παρόν άρθρο προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, το οποίο θεωρείται από τα πιο σημαντικά βήματα της διοίκησης της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων και της ανάδειξης και εκμετάλλευσης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της.

2 Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΣΕ ΜΙΑ ΠΟΛΗ

Ο οικισμός είναι χωρική, αλλά και λειτουργική έννοια. Είναι συμβολική και πνευματική οντότητα. Ανταποκρίνεται και αντιπροσωπεύει, αλλά, κυρίως, ενσωματώνει τις τρεις θεμελιώδεις συνιστώσες του πολιτισμού, δηλαδή την υλική – τεχνολογική συνιστώσα (φυσική οργάνωση του χώρου) κατασκευής, την κοινωνική συνιστώσα (κοινωνική οργάνωση και λειτουργία) και την πνευματική συνιστώσα (σύμβολα, ιδέες, νοήματα, θρησκεία, ψυχολογία). Από την άποψη αυτή η δημιουργία του οικισμού και της πόλης στη συνέχεια είναι μια διαδικασία υλική – οικονομική – φυσική (συγκέντρωση, παραγωγή, μορφή, χώρος), κοινωνική (κοινωνική – πολιτική οργάνωση, θεσμοί, λειτουργία), αλλά και πνευματική – ιδεολογική (κυρίαρχη ιδεολογία, πνευματική ηγεσία, κώδικες, σύμβολα, ιδέες).

Ο πολιτισμός οργανώνεται και βιώνεται στον οικισμό, τον μεταβάλλει σε πόλη και από την πόλη και με την πόλη ζει και αναπτύσσεται ο ίδιος (πόλις – πολίτης – οπλίτης – πολιτισμός). Αναγνωρίζεται, έτσι, η συμβολή της πόλης στη δημιουργία του πολιτισμού και το αντίστροφο, δηλαδή, η συμβολή του πολιτισμού στη δημιουργία της πόλης. Η σχέση οικισμού και πόλης είναι εξελικτική και κάθε πόλη πριν από την ολοκλήρωσή της προϋπήρξε ως πρώτος οικισμός. Από την άποψη αυτή ο οικισμός είναι το εξελικτικό πρώτο στάδιο της πόλης. Και πολλές φορές αναζητώντας τα ιστορικά κέντρα των σημερινών πόλεων οδηγούμαστε στον πρωταρχικό και παλαιότερο οικισμό, από τον οποίο μετεξελίχθηκε η πόλη. Αλλά η σχέση οικισμού και πόλης είναι, κυρίως, σχέση κλίμακας. Η πόλη είναι πολιτιστικό σύστημα αυξημένης πολυπλοκότητας (Hillier, 1996) και ως εκ τούτου τα ίδια φαινόμενα που παρουσιάζονται σε μία πόλη είναι

πολύ πιο σύνθετα και πολύπλοκα από εκείνα των οικισμών. Η μεταβολή της κλίμακας μεταβάλλει και τη συχνότητα, αλλά και το χαρακτήρα και το μέγεθος των προβλημάτων. Αυτά τα προβλήματα είναι αντικείμενο της πολεοδομίας και των άλλων «επιστημών της πόλης» (πολεολογία).

Πέρα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά ο οικισμός, αλλά και η πόλη ως σύνολο είναι ένα είδωλο, μια νοητική εικόνα, ένα σύμβολο. Εκτός από την πόλη εκεί έξω, υπάρχει και μια άλλη πόλη μέσα μας με ξεχωριστή για τον καθένα νοηματοδότηση. Ο άνθρωπος ταυτίζεται με τον χώρο του, τη γειτονιά του, τον οικισμό του, την πόλη του και νοηματοδοτεί τον χώρο του, ο οποίος αποκτά ιδιαίτερο χαρακτήρα, μια φυσιογνωμία και ένα ιδιαίτερο προσωπείο. Υπάρχει πέρα από την αντικειμενική πραγματικότητα της πόλης και η υποκειμενική πόλη του καθενός μας, όπως υπάρχει και ο υποκειμενικός πολιτισμός μας.

Η σημασιολογία της πόλης και των χαρακτηριστικών της από τον καθένα μας την κάνει να αποκτά χαρακτηριστικά και σημασίες που αντανακλούν τα συναισθήματα των κατοίκων της, των επισκεπτών της και των αναγνωστών της. Η σημασιολογία προσωποποιεί τον απρόσωπο χώρο. Κάθε χώρος ενσωματώνει ανθρώπινα στοιχεία όπως συναισθήματα, νοήματα ή σύμβολα και χρησιμοποιείται για να εκφραστούν ανάλογα αυτά τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας. Και έτσι η πόλη γίνεται ένα πρόσωπο, ένας χαρακτήρας, μια προσωπικότητα (πόλη δεοντολογική, ερωτική, θορυβώδης, αυστηρή, μοντέρνα, ιστορική, παραδοσιακή, πολύχρωμη κ.ο.κ.), καθώς ταυτίζεται με τον κάτοικό της και τον υποκειμενικό πολιτισμό του.

3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ

Η αναζήτηση, ο εντοπισμός και η θεσμοθέτηση του κέντρου της πόλης δεν αφορά μόνο λειτουργικούς, μορφολογικούς ή χωρικούς προσδιορισμούς του αστικού χώρου. Είναι και θέμα εννοιολογικού, συναισθηματικού και σημασιολογικού προσδιορισμού που προβληματίζει την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία και τη διοίκηση της πόλης. Οι ορισμοί του κέντρου ως «καρδιά της πόλης» (8^ο CIAM – 1959), the heart of the city και οι ορισμοί inner city, old town, city centre, innerstadt, aldstradt, stadmitte, Central Business District (C.B.D.) κ.ά. απηχούν απόψεις τάσεων πολεοδομίας και των σχολών που επηρεάζουν την εξέλιξη της.

Το εννοιολογικό κέντρο της πόλης πολλές φορές συμπίπτει με το γεωμετρικό κέντρο της, αλλά αυτό δεν είναι απόλυτο. Πολλές φορές το κέντρο βάρους ή το γεωμετρικό κέντρο και το σημασιολογικό κέντρο της πόλης δεν συμπίπτουν. Και τούτο γιατί το κέντρο αυτό που προέρχεται από τη συνέργεια πολλών λειτουργιών, μορφολογικών και χωρικών στοιχείων, μπορεί να μην ανταποκρίνεται στην ιστορία και την αρχιτεκτονική της πόλης ούτε να συμπίπτει με το ιστορικό της κέντρο.

Το κέντρο της πόλης προσδιορίζεται και διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα τμήματα της πόλης, κυρίως, από τις λειτουργίες του, τον συμβολισμό και τη σημασιολογία του. Στο τμήμα αυτό της πόλης εκφράζεται και υλοποιείται η ολοκληρωμένη έννοια της πόλης, δηλαδή λειτουργεί ο πολιτισμός της με όλες τις συνιστώσες του (υλικός πολιτισμός, οικονομία, τεχνολογία – κοινωνικός πολιτισμός, έκφραση της κοινωνικής ζωής – πνευματικός πολιτισμός, ανάπτυξη – καλλιέργεια της τέχνης και του πνεύματος) και εξελίσσεται η ύπαρξή της.

Το σύγχρονο κέντρο της πόλης σε πολιτισμούς με έντονο το υλικό, οικονομικό, τεχνολογικό στοιχείο ταυτίζεται πολλές φορές με την κεντρική περιοχή των οικονομικών δραστηριοτήτων και επιχειρήσεων (Central Business District – C.B.D.).

Στους πολιτισμούς με ιστορικό βάθος και ιστορική συνέχεια το κέντρο της πόλης αποκτά ευρύτερες διαστάσεις και επεκτείνεται σε δραστηριότητες και λειτουργίες που καλύπτουν ο κοινωνικός και ο πνευματικός πολιτισμός (π.χ. Αθήνα, Ρώμη, Λονδίνο, Ν.Υόρκη).

Σε άλλες ή παρόμοιες περιπτώσεις δημιουργούνται πολυλειτουργικά κέντρα, τα οποία αναμειγνύουν όλες τις λειτουργίες με αποτέλεσμα να έχουμε μια χαοτική εμφάνιση του κέντρου. Σε αντίθεση με αυτό παρουσιάζονται τάσεις «ομαδοποιημένης αποκέντρωσης» ή ακόμα συστήματα πολεοδομικών δικτύων όπου η έννοια του κέντρου είναι ευέλικτη και ως εκ τούτου πολύσημη.

Οι ελληνικές πόλεις, οι περισσότερες από τις οποίες αναπτύχθηκαν πάνω και γύρω από τις ιστορικές τους γενέτειρες παρουσιάζουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα (ICOMOS 1993, 2002).

Όλες ανεξαιρέτα έχουν έναν πυρήνα παραδοσιακό, μια κεντρική περιοχή που είναι ιστορικά η πρώτη πόλη, που αποκλείστηκε από τις νεώτερες περιφέρειες και έγινε πια η ιστορική, η εσωτερική πόλη που περικλείεται συνήθως από τα ιστορικά τείχη ή την περιφερειακή αρτηρία ή άλλα φυσικά όρια (π.χ. ποταμός, λίμνη, θάλασσα). Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται καλύτερα στις ευρωπαϊκές πόλεις, όπου διατηρούνται ακόμα οι μεσαιωνικές ή νεώτερες οχυρώσεις, που μαζί με άλλα ιστορικά ή αμυντικά τοπόσημα προσδιορίζουν καλύτερα τα φυσικά όρια του ιστορικού κέντρου, πράγμα που δε συμβαίνει στις περισσότερες ελληνικές πόλεις στις οποίες τα παραπάνω φυσικά στοιχεία έχουν καταστραφεί (πχ. τείχη, οχυρώσεις, ακροπόλεις).

Διαφαίνεται λοιπόν από τα παραπάνω ότι σε όλες τις πόλεις υπάρχει φανερά ή ελλοχεύει ανεπαίσθητα η έννοια του πυρήνα, της κεντρικής περιοχής ή του ιστορικού κέντρου της πόλης.

Ας δούμε, λοιπόν, πώς αυτό το κέντρο μπορεί να προσδιοριστεί, να οριοθετηθεί, να δοθεί σ' αυτό ιδιαίτερη προσοχή έτσι που να αναδειχθεί και να αναπτυχθεί προκειμένου να αντιμετωπιστούν και να θεραπευτούν πολλές πολεοδομικές αρρώστιες, από τις οποίες υποφέρουν τα κέντρα στις μεγάλες αμερικανικές, στις ευρωπαϊκές, αλλά και στις ελληνικές πόλεις.

4 ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ – ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Το ενδιαφέρον για το ιστορικό κέντρο της πόλης αναπτύχθηκε από τη μεταμοντέρνα πολεοδομία ως παράλληλη κίνηση προς αυτή της μεταμοντέρνας αρχιτεκτονικής. Όπως ο μεταμοντερνισμός στην αρχιτεκτονική στρέφεται προς τα κτίρια του παρελθόντος, αυτά δηλαδή που διασώθηκαν από την επέλαση του ριζοσπαστικού μοντερνισμού, έτσι και η μεταμοντέρνα πολεοδομία στρέφεται προς τις πόλεις του παρελθόντος. Η στροφή προς την ανασύλωση των ιστορικών μνημείων και πόλεων αποτελεί μια σημαντική έκφραση της. Η ανάγκη προστασίας των ιστορικών μνημείων, κτιρίων, ιστορικών κέντρων και παραδοσιακών συνόλων καθορίζεται από την αναζήτηση της συμφιλίωσης του σύγχρονου ανθρώπου με το παρελθόν, το περιβάλλον και την ιστορία του. Τα ιστορικά κέντρα οφείλουν να ενταχθούν στην καθημερινή ζωή και να είναι αντικείμενα ελεύθερου χρόνου και διασκέδασης. Είναι πόροι που δημιουργούν εισόδημα και όχι εισοδήματα προς κατανάλωση και ως εκ τούτου φθορά και εξαφάνιση.

Τα ιστορικά κέντρα σήμερα αποκτούν και οικονομική αξία, γιατί φορτίζονται από πολιτιστική αξία, που νοσηματοδοτεί και σημασιολογεί την παρουσία τους στη λειτουργία του πολιτισμού (= της πόλης). Η σπανιότητά τους αλλά και η κινητοποίηση για τη σωτηρία τους τονίζει την αξία τους (Κ. Παρθενόπουλος, 2004). Και η αξία αυτή αποδεικνύεται και από τη δημιουργία αντιγράφων εκεί όπου δεν υπάρχουν (μμητισμός π.χ. Norwich Βρετανίας).

Το ενδιαφέρον για τη διατήρηση, αποκατάσταση και επανάχρηση των ιστορικών κτιρίων και των παραδοσιακών πυρήνων – συνόλων δεν είναι νέο. Ακολούθησε την κίνηση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αμέσως μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα ιστορικά σύνολα ανακηρύσσονται για πρώτη φορά ως αντικείμενα ειδικής φροντίδας με τη Χάρτα της Βενετίας (1964). Με τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975) αναγνωρίζεται και η φροντίδα για τις συνοικίες των πόλεων, τους οικισμούς, τα συγκροτήματα που παρουσιάζουν πολιτιστικό ενδιαφέρον κ.ά. Έτσι η αρχιτεκτονική κληρονομιά, ο πολιτισμός, η παράδοση και η ιστορικότητα της πόλης γίνονται μείζονες αντικειμενικοί στόχοι του αστικού σχεδιασμού στο πλαίσιο του γενικότερου στρατηγικού σχεδιασμού του χώρου.

Στη χώρα μας οι πολεοδομικές και χωροταξικές πολιτικές αγνόησαν την ιστορικότητα των πόλεων και στράφηκαν προς τα παραδείγματα της νεότερης αρχιτεκτονικής ιδιαίτερα αυτά του ριζοσπαστικού μοντερνισμού, ο οποίος εξαφάνισε τα περισσότερα παλιά κτίρια στις κεντρικές περιοχές των πόλεων (Θεσσαλονίκης). Από την άσκηση των καθηκόντων μας στην προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς (Ν.2831/2000 και 3028/2002), ιδιαίτερα στη Βόρεια Ελλάδα έχουμε διαπιστώσει ότι τα διατάγματα όρων δόμησης των περισσότερων πόλεων δεν προβλέπουν την

οριοθέτηση και προστασία με ειδικούς όρους δόμησης και χρήσης των κέντρων των πόλεων αφενός και παραδοσιακών πυρήνων αφετέρου. Τα λίγα παραδείγματα όπως αυτά της Βέροιας (παραδοσιακές περιοχές), της Ξάνθης (παλιά πόλη) και της Καβάλας (Παναγία) δεν επιβεβαιώνουν τον σεβασμό στην ιστορικότητα και το παραδοσιακό πνεύμα των κέντρων των πόλεων. Στην υπόλοιπη Ελλάδα λίγα είναι τα παραδείγματα διάσωσης των ιστορικών κέντρων (Ρόδος, Χανιά, Κέρκυρα, Ναύπλιο κ.ά.).

Έτσι, έχουν χαθεί πολλά στοιχεία της αυθεντικότητας του αστικού χώρου, της αυθεντικότητας που χαρακτηρίζει τον τρόπο ζωής και την εξέλιξη μιας κοινωνίας σ' έναν χώρο κατά τη διάρκεια μιας ιστορικής – χρονικής περιόδου. Αναφερόμαστε εδώ στην ιδιαιτερότητα του τόπου και του πολιτισμού του (χωρική και χρονική συνιστώσα). Έτσι οι πολιτικές βρήκαν διέξοδο στην κατεδάφιση και όπου αυτό εμποδίστηκε δόθηκε διέξοδος στην πίεση του οικονομικού συντελεστή δόμησης με τις κάθε είδους επεκτάσεις και προσθήκες καθ' ύψος. Με τον τρόπο αυτόν ένα μεγάλο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς εξαφανίστηκε και αντί να αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, ο οποίος γίνεται τώρα πολιτιστικός σχεδιασμός, ελαχιστοποιείται και εξαφανίζεται επικίνδυνα με αποτέλεσμα οι πόλεις να στερούνται από τα πιο σημαντικά στοιχεία συμβολισμού, σημασιολογικού περιεχομένου, συναισθηματικής αγκύρωσης και ιστορικού βάθους.

5 ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Οι περισσότερες ελληνικές πόλεις διατηρούν ελάχιστα στοιχεία της ιστορικής και χωρικής τους αυθεντικότητας (Μακαντάση-Πολυβού 2009), διότι οι νέες πόλεις συνεχίζουν να χτίζονται πάνω στις παλιές και τούτο μοιραία οδηγεί στην κατεδάφιση του παλιού κτιριακού αποθέματος προκειμένου να οικοδομηθεί εκ νέου, δηλαδή να αντικατασταθεί από νέο απόθεμα. Λίγες πόλεις της χώρας μας κατάφεραν εγκαίρως να προσδιορίσουν και να διαφυλάξουν τα ιστορικά τους κέντρα. Τα παραδείγματα του Ναυπλίου, των Χανίων, της Ρόδου, της Ξάνθης, της Καβάλας, της Βέροιας, της Πλάκας κ.ά. είναι οι ελάχιστες ηρωικές αντιστάσεις στην επελθούσα μανία κατεδάφισης των παλιών και οικοδόμησης νέων κατασκευών στα κέντρα των πόλεων. Αλλά δεν είναι αρκετές. Οι περισσότερες ελληνικές πόλεις έχουν, ήδη, περάσει στην απέναντι όχθη. Από την άλλη μεριά η αυθαίρετη και ανεξέλεγκτη δόμηση έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή ή απαξίωση του παλιού πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού αποθέματος. Ακόμα και οι σχετικά νέοι οικισμοί και πόλεις που ιδρύθηκαν κατά την περίοδο της ύστερης τουρκοκρατίας, αναγκάστηκαν να αποβάλλουν τα παραδοσιακά τους στοιχεία, τα οποία υπήρξαν εύκολα θύματα του ριζοσπαστικού μοντερνισμού των δεκαετιών 1960 και 1970 (Νάουσα, Βέροια, Έδεσσα, Φλώρινα, Καστοριά, Σέρρες,

Λάρισα, Πάτρα, Ηράκλειο, Θεσσαλονίκη κ.ά.). Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις προστασίας υπήρξαν λίγες (π.χ. Πλάκα, Άνω Πόλη Θεσ/νίκης, Κέρκυρα, Ρόδος κλπ).

Η ραγδαία αυτή καταστροφή του κτιριακού αποθέματος των πόλεων, αλλά και η ριζική αλλαγή του πολεοδομικού ιστού ή δικτύου, λόγω της εισόδου του αυτοκινήτου και της ανοικοδόμησης των γειτονιών με τη χρήση των κανόνων και μηχανισμών της αστικοποίησης, (αντιπαροχή) οδήγησε στον θρίαμβο της ομοιομορφίας και της απρόσωπης έκφρασης μιας εικόνας των αστικών περιοχών, την οποία χαρακτηρίζουν οι γνωστές πολυκατοικίες της τυποποίησης.

Αφού η καταστροφή είχε κατά μεγάλο ποσοστό συντελεστεί, παρουσιάστηκε το κίνημα της προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων για την ένταξή της στην καθημερινή ζωή και λειτουργία τους. Και τούτο έγινε, γιατί έχουν πειστεί όλοι ότι η ανάδειξη της ιστορικότητας της πόλης και της παράδοσής της αναβαθμίζει τον αστικό χώρο και βοηθά τους κατοίκους να ζουν σε επαφή με το ζωντανό τους παρελθόν, να έχουν πολιτιστική δραστηριότητα μέσα σ' ένα περιβάλλον πλούσιο σε μνήμη, αισθητική ποιότητα, ιστορική βάση και σημασιολογική ποικιλία.

Το πρόβλημα της προστασίας των ιστορικών κέντρων, των ιστορικών κτιρίων, των πόλεων και των πυρήνων των παραδοσιακών οικισμών στην Ελλάδα δεν αντιμετωπίστηκε σωστά και με στρατηγικό βάθος και ορίζοντα, αλλά ούτε έχει λυθεί ακόμα. Η έλλειψη πολιτικών προστασίας, αλλά και η απουσία μιας γενικευμένης στρατηγικής προσδιορισμού, ανάδειξης και προστασίας των ιστορικών κέντρων οδήγησε σε αποσπασματικά και ελλιπή μέτρα. Από τη δεκαετία του 1990, όταν η καταστροφή είχε σχεδόν ολοκληρωθεί, άρχισαν να αναζητούνται εναλλακτικές στρατηγικές ολοκληρωμένης προστασίας των ιστορικών κτιρίων και περιοχών. Η νομοθεσία από τότε εκσυγχρονίζεται και επιτρέπει δράσεις και τακτικές τέτοιες που να οδηγούν σε καλύτερη επίτευξη του στόχου. Απομένει να υιοθετηθεί από την πολιτική ηγεσία, τη διοίκηση, τους επαγγελματίες και το κοινό η αντίληψη ότι μια ολοκληρωμένη στρατηγική αντιμετώπισης και ανάδειξης των ιστορικών κέντρων είναι προς το συμφέρον όλων και άρα η συνέργεια όλων είναι απαραίτητη.

Η διαδικασία ανάπτυξης – εξέλιξης του ιστορικού κέντρου και του κέντρου της πόλης γενικότερα ακολουθεί ορισμένες φάσεις. Ο αριθμός και η ποικιλία αυτών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Οι πιο χαρακτηριστικές φάσεις είναι τέσσερις και περιλαμβάνουν: (α) Την αρχική, αυτή, δηλαδή, της ίδρυσης της πόλης, όπου εγκαθιδρύεται η πόλη και που σ' έναν χώρο (τον αρχικό) περιλαμβάνονται όλες οι αστικές λειτουργίες (εμπορικές, οικονομικές, διοικητικές, κατοικία, αναψυχή κλπ). (β) Τη φάση της ανάπτυξης - επέκτασης της πόλης προς όλες τις κατευθύνσεις. Το κέντρο εδώ είναι το παλαιότερο τμήμα της πόλης και η πόλη επεκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις. Εάν τούτο δεν είναι δυνατό λόγω εμποδίων φυσικών ή λόγω ιστορικών γεγονότων, τότε τα κτίρια διαχωρίζονται, όπου είναι εύκολο μέσα στις ζώνες επέκτασης της πόλης. Το κέντρο της πόλης στην περίπτωση αυτή μετακινείται και η πιθανότητα να γίνει το παλιό κέ-

ντρο ιστορικό ή εμπορικό είναι περιορισμένη. (γ) Τη φάση της γέννησης του ιστορικού κέντρου, της αξιολόγησης και διατήρησής του και του διαχωρισμού του από το εμπορικό κέντρο. Εδώ η γέννηση της ιστορικής πόλης ακολουθεί δύο διαδικασίες. Στην πρώτη γίνεται επαναξιολόγηση της ιστορικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, που οδηγεί σε νέες τάσεις και πολιτικές διατήρησης, που υλοποιείται σε μια επιλεγμένη, μορφή ανάπτυξης. Το μέγεθος της παλιάς πόλης (αρχική) που θα ενταχθεί στο πρόγραμμα εξαρτάται από τη δύναμη της κίνησης για τον καθορισμό και προστασία του κέντρου, την κατάσταση διατήρησης των κτιρίων και τις πιέσεις που ασκούνται για αναπτυξιακή εκμετάλλευση. Στη δεύτερη εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ του ιστορικού κέντρου και των κεντρικών λειτουργιών της πόλης. Η εισαγωγή όρων και περιορισμών δόμησης στις κατασκευές του κέντρου θέτει εμπόδια στην ανάπτυξη των οικονομικών και εμπορικών κυρίως δραστηριοτήτων και ως εκ τούτου στην κερδοφορία των επιχειρήσεων. Τότε είναι ενδεχόμενο να ασκηθούν πιέσεις, να φύγουν από την περιοχή και οι πολεοδόμοι να διώξουν τις χρήσεις γης που θεωρούν ανάρμοστες με το είδωλο του ιστορικού κέντρου. Αποτέλεσμα αυτού μπορεί να είναι ο διαχωρισμός (μερικός ή ολοσχερής) του εμπορικού κέντρου από το ιστορικό κέντρο, όπως τείνει να γίνεται στις μέρες μας με την έξοδο πολλών εμπορικών κέντρων (Malls) από τα κέντρα των πόλεων. (δ) Τέλος, τη φάση της αλληλοκάλυψης των κέντρων μερικής ή ολικής ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες ανάπτυξης. Η τάση αυτή παρουσιάζεται στις μέρες μας με τη μορφή της πλήρους απομάκρυνσης των εμπορικών κυρίως κέντρων από το ιστορικό κέντρο της πόλης. Αυτό όμως δεν είναι ο μόνος κίνδυνος. Ο κύριος κίνδυνος είναι να παρασυρθούν μαζί και άλλες λειτουργίες όπως π.χ. οι οικονομικές, η αναψυχή, μέρος της πολιτιστικής δραστηριότητας κ.ο.κ. έτσι που να έχουμε μερική ή ολική εγκατάλειψη του ιστορικού κυρίως κέντρου. Η τάση εδώ είναι δηλαδή να αναπτύσσεται το εμπορικό κέντρο και να ξεφεύγει από τα όρια του ιστορικού, ο διαχωρισμός του διοικητικού, η οικονομική αποκέντρωση κ.ο.κ. (Ashworth, 1992).

Στις ελληνικές πόλεις διακρίνονται ορισμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, που κάνουν τα επί μέρους κέντρα πιο διακριτά από τα άλλα τμήματα της πόλης. Είναι η παραδοσιακή διάρθρωση της κατοικίας, της αστικής ζωής και της λειτουργίας της πόλης και της γειτονιάς. Περιοχές με ειδικό χαρακτήρα, χρήσεις και συγκεντρώσεις χρήσεων δημιουργούν μια ιδιαίτερη ανάπτυξη της μορφής του κέντρου. Πρόκειται για δευτερεύοντες παραδοσιακούς πυρήνες που και αυτοί αξίζουν της προσοχής μας λόγω της σπουδαιότητας του ρόλου τους. Τα ιστορικά κέντρα και οι παραδοσιακοί πυρήνες περιέχουν στοιχεία αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας, που αντιστέκονται στην προσαρμογή τους στις σύγχρονες απαιτήσεις της ζωής.

Οι κατεδαφίσεις εμποδίζονται και τίθεται σε εφαρμογή η συστηματική προστασία και μεθοδική αποκατάσταση που εισάγονται με τις μεθόδους προσδιορισμού και θεσμοθέτησης των κέντρων.

6 ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η ύπαρξη και ο ρόλος του ιστορικού κέντρου της πόλης είναι μία αντικειμενική πραγματικότητα και συμβάλλει σημαντικά στον αστικό σχεδιασμό και προγραμματικό ως ο πυρήνας ενός πολεοδομικού κέντρου, που όπως και το βιολογικό του αντίστοιχο είναι ζωντανό, δηλαδή δημιουργείται – γεννιέται, ζει και πεθαίνει. Ο προσδιορισμός λοιπόν του ιστορικού κέντρου είναι σημαντική εργασία καθόσον συνιστά το πρώτο βήμα της ανάλυσης για τον αστικό σχεδιασμό – προγραμματισμό. Από την άλλη μεριά, ολοκληρώνει την έννοια της πόλης (άστ) που περιλαμβάνει το κέντρο, την περιφέρεια, τα προάστια και τις αγροτικές περιοχές.

Δεδομένης της σημασίας του ιστορικού κέντρου ή κέντρου γενικότερα απομένει να δούμε πως αυτό είναι δυνατόν να προσδιοριστεί και να χαρακτηριστεί ανάλογα με διοικητικές ή θεσμικές διαδικασίες. Ο προσδιορισμός του κέντρου θεωρείται το πρώτο βήμα της στρατηγικής ανάπτυξης των ιστορικών κέντρων των πόλεων. Χωρίς τον προσδιορισμό και τη θεσμοθέτησή του είναι αδύνατη η λήψη μέτρων προστασίας, ανάδειξης και χρήσης του. Αλλά πώς είναι δυνατόν να προσδιοριστεί το κέντρο της πόλης; Το ερώτημα αυτό παραπέμπει στην αναζήτηση της μεθόδου. Μέθοδοι υπάρχουν αρκετές, αν και η βιβλιογραφία και η έρευνα στον τομέα αυτό, που έχει γίνει μέχρι σήμερα, δεν είναι τόσο μεγάλη.

Γενικά, υπάρχουν παλιές και νέες μέθοδοι προσδιορισμού του κέντρου της πόλης. Χωρίζοντάς τες σε τέσσερις ομάδες ή κατηγορίες μπορούμε καλύτερα να τις κατατάξουμε και να τις περιγράψουμε με συντομία. Η κατάταξη που ακολουθεί διακρίνει τις ομάδες των μεθόδων κατά εξελικτική σειρά από τις παλαιότερες και απλούστερες προς τις νεώτερες και πιο σύνθετες.

A. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι μέθοδοι σχεδιαστικού προσδιορισμού του κέντρου της πόλης (design methods). Στην ουσία τους οι μέθοδοι αυτές είναι οι γνωστές πρακτικές ή εμπειρικές τεχνικές, που εφαρμόζουν οι διάφοροι παράγοντες της πόλης (η πολιτική εξουσία), οι επαγγελματίες της, οι υπάλληλοι των πολεοδομιών, των υπηρεσιών και των οργάνων της διοίκησης, που είναι κατά το νόμο υπεύθυνοι για τον έλεγχο και την εποπτεία του αστικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Ακόμα, χρησιμοποιούνται από τους ελεύθερους επαγγελματίες, μελετητές της πολεοδομίας.

Οι μέθοδοι αυτές αφορούν, κυρίως, γραφικούς προσδιορισμούς των κέντρων, που γίνονται πάνω σε χάρτες της πόλης υπό κατάλληλη κλίμακα. Αν και έχουν κατηγορηθεί ως επιστημονικά αυθαίρετες και στερούμενες σχετικών κριτηρίων, εντούτοις οι μέθοδοι αυτές εμπεριέχουν αντανάκλασεις αντιληπτικών στοιχείων, πολεοδομικών δεδομένων, μεγεθών συνοχής και σχετικότητας, συντελεστών δόμησης, συσσωρεύσεων λειτουργιών και χρήσεων. Τα στοιχεία αυτά ενεργούν μέσω της αντίληψης του υπεύθυνου επαγγελματία και εκφράζονται μέσα από την κρίση του ως ολοκληρωμένες

λύσεις και ως προτάσεις για αποφάσεις.

Πολλά παραδείγματα προσδιορισμών αυτού του τύπου αποδεικνύουν ότι τα κέντρα (ιστορικά, εμπορικά, οικονομικά, παραδοσιακά κ.ά.) άλλοτε ταυτίζονται με το πραγματικό κέντρο (Θεσσαλονίκη), άλλοτε επεκτείνονται και πέρα από αυτό (Φλώρινα) και άλλοτε έχουν μικρή αλληλοκάλυψη (Ηράκλειο, νέες πόλεις). Η ομάδα αυτή των μεθόδων δέχεται την κριτική του, εάν η σχεδιαστική απόφαση είναι από μόνη της επαρκές κριτήριο για τον προσδιορισμό του κέντρου. Οι σχεδιαστικοί προσδιορισμοί του κέντρου μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα κριτήρια προσδιορισμού, τα κριτήρια σημασιολόγησης του όρου του κέντρου, αλλά και τα κριτήρια λειτουργίας και χρήσης.

Η κύρια κριτική προς την κατηγορία αυτή εστιάζεται όχι στην υπηρεσιακή χάραξη αυτή καθαυτή, αλλά στην αντιληπτική αξιολόγηση εκ μέρους των πολιτών της πόλης για το τι σημαίνει και πως αξιολογείται η συγκεκριμένη περιοχή της πόλης. Το κέντρο δεν είναι μόνο αυτό που προσδιορίζεται στον χάρτη, αλλά και το πού λειτουργεί και το τι σημαίνει για τις ομάδες των πολιτών. Έτσι όχι μόνο ο ορισμός, ο προσδιορισμός, αλλά και η αιτιολόγηση του προσδιορισμού του κέντρου της πόλης θα πρέπει να εξαρτάται από τους πολίτες της. Η πρώτη ομάδα των μεθόδων έχει αποδειχθεί ότι παρουσιάζει σοβαρούς επιστημονικούς περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί προσδιορίστηκαν και προτάθηκαν οι μέθοδοι της δεύτερης ομάδας ως εξέλιξη και βελτίωσή τους. Παρουσιάζουν τα μειονεκτήματα των σχεδιαστικών μεθόδων (design methods) και γενικά τις αντινομίες και περιορισμούς των κανονιστικών τεχνικών που συγκεντρώνονται γύρω από την έλλειψη μιας αυστηρής θεωρητικής υποδομής και την απεριόριστη σφαίρα εφαρμογής τους.

Β. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι μέθοδοι που έχουν οικονομικό υπόβαθρο. Αυτές χρησιμοποιούν για τον προσδιορισμό του κέντρου κριτήρια και δείκτες όπως π.χ. το ύψος των οικοδομών (αριθμός ορόφων), η ένταση των λειτουργιών του κέντρου, ο συντελεστής δόμησης, η εκμετάλλευση της κυκλοφορίας, η αξία της γης κ.ο.κ.

Οι οικονομικές μέθοδοι εφαρμόστηκαν από τους γεωγράφους στη δεκαετία του 1950 και έχουν δεχτεί σοβαρή κριτική για τη στενή εφαρμογή των δεικτών χωρίς τη συμμετοχή των κατοίκων ή χρηστών του κέντρου. Στην ομάδα αυτή υπάγεται η μέθοδος για τον προσδιορισμό του κέντρου της πόλης της Κατερίνης που χρησιμοποιήσαν οι Ε.Π. Δημητριάδης – Α.Φ. Λαγόπουλος – Π. Σταθακόπουλος (1999). Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει μεθόδους που θεωρούνται εξέλιξη της πρώτης κατηγορίας, όπου την έλλειψη κριτηρίων καλύπτει η είσοδος ορισμένων κριτηρίων με υλικό υπόβαθρο ή οικονομικό χαρακτήρα. Χρησιμοποιήθηκαν, κυρίως, από τους αμερικανούς πολεοδόμους για τον προσδιορισμό αυτού του κέντρου που οι ίδιοι αποκαλούν CBD (Central Business District). Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από μεθόδους που ελέγχου στην ουσία τον βαθμό που οι κεντρικές περιοχές ικανοποιούν ορισμένα κριτήρια (μέθοδοι εξαναγκασμού). Χρησιμοποιούν συνήθως αριθμητικά μοντέλα βαθμολόγησης είτε απλά είτε ενισχυμένα με κάποιο είδος συντελεστή

βαρύτητας. Παραδείγματα τέτοιων μεθόδων χρησιμοποιούνται στις μελέτες χωροθετήσεων έργων ή δραστηριοτήτων (κέντρων, αεροδρομίων, εκθέσεων ΧΥΤΑ κλπ). Το ενδιαφέρον είναι ότι οι μέθοδοι της δεύτερης ομάδας συμπεριλαμβάνουν και μερικές θεωρητικές απόψεις. Μία από αυτές είναι η δυνατότητα να τροποποιείται η μέθοδος για να ανταποκριθεί στον σκοπό του έργου και στη φύση του προβλήματος. Οι μέθοδοι αυτές έχουν κατηγορηθεί ως μη επιστημονικές, αλλά η κριτική αυτή είναι μάλλον υπερβολική. Είναι σαφώς μέθοδοι που προσανατολίζονται άμεσα προς τους στόχους και από την άποψη αυτή πιο αποτελεσματικές.

Γ. Στην τρίτη ομάδα ανήκουν οι μέθοδοι χωρικού προσδιορισμού, που βασίζονται στις συντακτικές αναλύσεις του χώρου της πόλης, τον προσδιορισμό των στοιχείων και των διαρθρωτικών σχέσεων μεταξύ τους. Το κέντρο προσδιορίζεται ως το τμήμα εκείνο της πόλης που παρουσιάζει τον μεγαλύτερο βαθμό ενσωμάτωσης. Στην ομάδα αυτή ανήκει η συντακτική μέθοδος του Β. Hillier (B. Hillier – J. Hanson, 1984). Η μέθοδος αυτή συνδυάζει τη λειτουργία και χρήση του δημόσιου χώρου, ορισμένων συντακτικών παραμέτρων του χώρου και των κοινωνικών και οικονομικών παραμέτρων της πόλης.

Η συντακτική ανάλυση αφορά στη δημιουργία του αξονικού χάρτη, όπου φαίνονται οι συντακτικές ιδιότητες του κάθε χώρου και η σχέση αυτού ως προς το σύνολο. Η συνδετικότητα των χώρων μεταξύ τους καθορίζει τον βαθμό ενσωμάτωσης του χώρου αυτού στο σύστημα. Ο βαθμός ενσωμάτωσης μας οδηγεί στον πυρήνα ενσωμάτωσης εκεί όπου οι χώροι παρουσιάζουν τον μεγαλύτερο βαθμό ενσωμάτωσης. Εάν επιλέξουμε το 5 – 10 % των χώρων της πόλης με το μεγαλύτερο βαθμό ενσωμάτωσης, τότε οδηγούμαστε στο κέντρο της πόλης που αναζητούμε.

Η ομάδα των μεθόδων αυτών χρησιμοποιεί μια σειρά από μετρικά δεδομένα της πόλης, υλικές μεταβλητές και μετρήσιμα δεδομένα, τα οποία οδηγούν με κατάλληλη επεξεργασία μέσω Η/Υ στον προσδιορισμό του κέντρου της πόλης. Αφήνουν, όμως, απέξω τη νοηματοδότηση της πραγματικότητας του κέντρου της πόλης, όπως την αντιλαμβάνεται ο πολίτης. Είναι μέθοδοι λογικής αξιολογικής ανάλυσης, όπου εξετάζεται ο βαθμός λογικής στήριξης, σχέσης και επιρροής μεταξύ των παραμέτρων του χώρου της πόλης (πολιτιστικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, χωρικοί, ενσωμάτωσης, συσχετισμών κ.ο.κ.). Οι μέθοδοι της ομάδας αυτής χρησιμοποιούν δεδομένα και μεταβλητές, τις οποίες επεξεργάζεται κανείς μέσω προγραμμάτων Η/Υ. Την κριτική αυτής της έλλειψης νοηματοδότησης έρχεται να καλύψει η τέταρτη ομάδα μεθόδων που ακολουθεί.

Δ. Στην τέταρτη ομάδα μεθόδων υπάγονται οι λεγόμενες αντιληπτικές μέθοδοι, οι οποίες εισάγουν τη συμμετοχή των πολιτών (κατοίκων, επισκεπτών) της πόλης στον προσδιορισμό τους κέντρου της. Οι μέθοδοι της ομάδας αυτής βασίζονται στο λεγόμενο «σύστημα του ειδώλου της πόλης», που βρίσκεται στη θεμελιώδη εργασία του Κ. Lynch (K. Lynch, 1960) ή του «νοητικού χάρτη» (Boulding, 1956) και σήμερα αποτελεί τη βάση πολλών ερευνών (Κ. Παρθενόπουλος

2004). Το σύστημα του ειδώλου εξηγεί, πώς ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον χώρο, τον χρόνο, τις σχέσεις με τους άλλους, το άτομό του, τις αξίες του και τα συναισθήματα ή τις συγκινήσεις του. Η μέθοδος προσδιορισμού του ειδώλου του κέντρου της πόλης πάνω στον χάρτη από τον πολίτη υποκαθιστά τον επαγγελματία και εκφράζει όλη τη συμμετοχική διαδικασία άμεσα. Ο πολίτης γίνεται από εκφραστής αιτημάτων και παρατηρήσεων συμμετοχός στη λήψη της απόφασης του προσδιορισμού του κέντρου της πόλης του.

Μια μέθοδος της ομάδας αυτής εφαρμόστηκε από την Σ. Παρθενούπουλου για να προσδιοριστεί το ιστορικό – παραδοσιακό κέντρο της πόλης της Βέροιας κατά το 2003. Ο στόχος της έρευνας αυτής ήταν διπλός. Πρώτιστα η έρευνα ενδιαφερόταν να προσδιορίσει το ιστορικό – παραδοσιακό κέντρο της Βέροιας με δύο εξελεγμένες χαρακτηριστικές μεθόδους, δηλαδή τη συντακτική και την αντιληπτική και δεύτερον να συγκρίνει τις μεθόδους αυτές ως προς το εξαγόμενο προϊόν τους (output). Χρησιμοποιώντας την πρώτη μέθοδο προσδιορίστηκε το ιστορικό κέντρο της Βέροιας με την εφαρμογή του μοντέλου της συντακτικής ανάλυσης του B. Hillier. Με τη χρήση της δεύτερης επιλέχθηκε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ατόμων της Βέροιας, στα οποία δόθηκε ο χάρτης της πόλης και κλήθηκαν με μια γραμμή να σχεδιάσουν (περιγράψουν) ποιο κατά την αντίληψή τους είναι το κέντρο της πόλης. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν ήταν εξαιρετικά ενθαρρυντικά. Αποδείχτηκε ότι τα συγκριτικά αποτελέσματα και των δύο μεθόδων συμπίπτουν σημαντικά στο παράδειγμα της Βέροιας. Απομένει και πρέπει να γίνουν και άλλες έρευνες για να αποδειχθεί ότι οι συντακτικές και οι αντιληπτικές μέθοδοι μπορούν να οδηγηθούν στο ίδιο αποτέλεσμα και μετά να εφαρμοστούν στην πράξη. Οι ομάδες των αντιληπτικών μεθόδων είναι άμεσες και αποτελεσματικές και χρησιμοποιούν όλη την πληροφορία και εμπειρία, που έχει συσσωρεύσει ο πολίτης της πόλης, ο επαγγελματίας ή ακόμα και ο επισκέπτης. Μ' άλλα λόγια ο άνθρωπος γίνεται εδώ η μονάδα επεξεργασίας της πληροφορίας και της εμπειρίας, που ήδη είναι κτήμα του. Και αντιδρά περιγράφοντας το χωρικό ή περιβαλλοντικό είδωλο ή τη νοητική εικόνα το κέντρου της πόλης του. Χρησιμοποιείται με άλλα λόγια η μνήμη, η εμπειρία και η φαντασία του πολίτη για να προσδιοριστεί το κέντρο της πόλης. Πιο άμεση πηγή δεδομένου δεν μπορεί να υπάρξει και εδώ έγκειται η αξία των μεθόδων αυτών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Απ' όσα αναφέρθηκαν συμπεραίνουμε ότι δεν μπορούμε να προβλέψουμε με βεβαιότητα το μέλλον των κέντρων των πόλεων ή ακόμα και των πόλεων της χώρας μας ιδιαίτερα. Το πρόβλημα της πόλης πάνω στην πόλη είναι ζήτημα, κυρίως, ελληνικό και χαρακτηρίζει όλες σχεδόν τις πόλεις μας δεδομένου ότι διατηρούν ιστορικούς πυρήνες με αρχαιολογικά κατάλοιπα.

Όποιο και αν είναι το μέλλον των πόλεών μας, δηλαδή, ουτοπικό είτε καινοτομικό είτε διατηρήσουν την αυθεντικό-

τητα τους είτε ανατρέψουν όλα τα σενάρια της μελλοντικής τους εξέλιξης (Αραβαντινός 2002), το γεγονός παραμένει και υπογραμμίζει μία αναγκαιότητα. Αυτή του προσδιορισμού και οριοθέτησης του (ιστορικού) κέντρου τους. Και τούτο διότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση προστασίας και ανάπτυξης του (ανάπλαση-αναβίωση).

Η ανάπτυξη των περιοχών αυτών επιδιώκει πρωτίστως τη διατήρηση της αυθεντικότητας της πόλης και του ιδιάζοντα χαρακτήρα τους, ενώ παράλληλα με την ανάπλαση και αναβίωση του θα τους δοθεί αναπτυξιακή προοπτική. Ο πολιτισμός βιώνεται στην πόλη και θεωρείται δημιουργημά της. Έχει υποστηριχτεί ότι ισχύει και το αντίστροφο ότι δηλαδή η πόλη είναι το πολυπλοκότερο δημιουργήμα του πολιτισμού του ανθρώπου και ότι ο άνθρωπος θα συνεχίσει να ζει σ' αυτές.

Συνεπώς, η αναγκαιότητα αναζήτησης και θεσμοθέτησης του κέντρου της πόλης είναι αποδεδειγμένη. Το εννοιολογικό κέντρο πολλές φορές δεν συμπίπτει με το γεωμετρικό κέντρο. Οι λειτουργίες και ο συμβολισμός, καθώς και η έκφραση της ολοκληρωμένης πολιτιστικής λειτουργίας προσδιορίζει το κέντρο της πόλης.

Η ιδιαιτερότητα των ελληνικών πόλεων, όπως αναφέρθηκε, οι περισσότερες από τις οποίες είναι χτισμένες πάνω στα κατάλοιπα των γενετήριών τους καθιστά πιο επιτακτική την αναζήτηση των ιστορικών τους κέντρων. Το πρώτο βήμα στη μελέτη και προστασία τους είναι η ανεύρεση και η θεσμική τους κατοχύρωση.

Είναι σημαντικό το ιστορικό κέντρο της πόλης ή ακόμα και οι παραδοσιακοί πυρήνες των οικισμών να γίνουν αντικείμενα αστικού σχεδιασμού, έρευνας και πολεοδομικής μελέτης. Κύριος στρατηγικός στόχος είναι να ενταχθούν τα ιστορικά κέντρα στην καθημερινή ζωή και λειτουργία της πόλης για να αποφευχθεί ο κίνδυνος ερήμωσής τους ιδιαίτερα κατά τις μη εργάσιμες ημέρες και ώρες.

Τα μοντέλα ανάπτυξης και εξέλιξης των ιστορικών κέντρων που περιγράψαμε, καθώς και μέθοδοι προσδιορισμού των κέντρων επιδιώκουν να βοηθήσουν στην αναγνώριση και αντιμετώπιση των προβλημάτων, που παρουσιάζονται σήμερα στις περιοχές αυτές. Οποιοσδήποτε μελέτες ανάπλασης, αναβάθμισης, αναβίωσης, επισκευής και αποκατάστασης ζωνών, περιοχών, συγκροτημάτων ή κτιρίων πριν αναληφθούν, απαιτούν τον προσδιορισμό των περιοχών αυτών και τη θεσμική τους κατοχύρωση. Οι μέθοδοι που παρουσιάστηκαν με συντομία, βοηθούν τους επαγγελματίες, αξιωματούχους και επιστημονικούς ερευνητές να προσδιορίσουν πρώτα τις περιοχές αυτές και στη συνέχεια να προχωρήσουν στην κατοχύρωση και τις μελέτες για την ανάπτυξη τους. Η αναγκαιότητα για συμμετοχικό σχεδιασμό (εμπαθητικός, στρατηγικός σχεδιασμός– προγραμματισμός) (Κ. Παρθενόπουλος, 2004) που να οδηγεί σε μόνιμα και αποδεκτά από όλους αποτελέσματα έδωσε νέα διάσταση στη λειτουργία και τον ρόλο του ιστορικού κέντρου και των παραδοσιακών πυρήνων. Εφόσον η ύπαρξη του ιστορικού κέντρου μιας πόλης ή και ο παραδοσιακός πυρήνας ενός οικισμού είναι απαραίτητοι για τη βιωσιμότητα και την ομαλή

ανάπτυξη των λειτουργιών της πόλης, είναι απαραίτητο να μπορούμε να οριοθετούμε με επιστημονικές μεθόδους και κριτήρια τις περιοχές αυτές, που είναι η καρδιά κάθε πόλης. Σε όλες τις μελέτες ανάπτυξης των πόλεων πρέπει να καθορίζονται ως βασικοί στόχοι ο προσδιορισμός των ιστορικών κέντρων και η ανάλογη θεσμική κατοχύρωσή τους με όρους και περιορισμούς δόμησης και χρήσης κατάλληλους ώστε να διευκολύνουν την προστασία και ήπια ανάπτυξή τους. Οι στόχοι αυτοί οδηγούν στην αποφυγή του λειτουργικού διαχωρισμού, την αναζωογόνηση των κεντρικών περιοχών (κατοικίες, επιστροφή δραστηριοτήτων), την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με σεβασμό της παράδοσης, την επίλυση των προβλημάτων των πόλεων επί τόπου κ.ά. Οι μέθοδοι που αναφέρθηκαν περιληπτικά μπορούν να διευκολύνουν την παραπάνω διαδικασία και να οδηγήσουν σε ασφαλείς και βιώσιμες λύσεις. Προτείνεται, λοιπόν, η εφαρμογή τους από τους μελετητές και τις υπηρεσίες της διοίκησης για τον προσδιορισμό και οριοθέτηση στην αρχή και κατόπιν την ανάδειξη και αξιοποίηση των ιστορικών κέντρων των πόλεών μας. Μόνο έτσι θα προστατευτούν από τον αφανισμό της χωρίς όρια εκμετάλλευσης.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Boulding K.E., 1956. The Image. Chicago: Univ. of Michigan Press
2. Hillier B., 1996. Space is the Machine. Cambridge: Cambridge Univ. Press,
3. Hillier B., Hanson J., 1984. The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge Univ. Press
4. Lynch K., 1960. The Image of the city. Cambridge Mass: Harvard Univ. Press
5. Χάρτα Βενετίας, 1964
6. Διακήρυξη Άμστερνταμ, 1975
7. Δημητριάδης Ε.Π., Λαγόπουλος Α.Φ., Σταθακόπουλος Π., 1999. Η νέα φυσιογνωμία της Κατερίνης: Αναδιάρθρωση του Κέντρου και της Εικόνας της Πόλης, Τεχνικά Χρονικά, Ε.Ε. Τ.Ε.Ε. II, τεύχος 1-2
8. Παρθενόπουλος Κ., 2004. Πολιτισμός και Αστικό Περιβάλλον, Θεσσαλονίκη: Ζήτη
9. Παρθενόπουλος Κ., 2002. Η λειτουργία του Προγραμματισμού στις Δημόσιες Οργανώσεις, Εισήγηση Ε.Κ.Δ.Δ. – ΙΝ.ΕΠ.Θ.
10. Παρθενόπουλου Σ., 2003. Μέθοδοι Χωρικού Προσδιορισμού Ιστορικών Κέντρων Πόλεων, Ανέκδοτη Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
11. Ashworth, A.T. 1992. The Tourist- historic City, London: Belhaven
12. Παρθενόπουλος Κ.Ν., 2004. Προστασία και Αποκατάσταση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Καθεστώς Προστασίας, Πολιτικές και Δράσεις για την Προστασία των Ιστορικών Πόλεων και Παραδοσιακών Περιοχών, Εισήγηση ΕΚΔΔ-Π.ΙΝ.ΕΠ.Θ
13. Lowenthal, D., 1985. The Past is a foreign Country, Cambridge: Cambridge University Press
14. Μακαντάση Χ. - Πολυβού Μ., 2009. Πρόταση ανάδειξης Ιστορικού Πυρήνα Ερμιόνης Αργολίδος, Πρακτικό 3^{ου} Εθνικού Συνεδρίου “Ήπιες Επεμβάσεις για την Προστασία Ιστορικών Κατασκευών-Νέες τάσεις σχεδιασμού”, Θεσσαλονίκη: Ιανός
15. ICOMOS, 1993. Νέες πόλεις πάνω στις παλιές. Το παράδειγμα της Ρόδου. Ρόδος 27-30 Σεπτεμβρίου 1993
16. ICOMOS, 2002. Προστασία και Ανάπτυξη Ιστορικών Πόλεων στον 21^ο αιώνα, Κέρκυρα 18-22 Απριλίου 2002
17. Αραβαντινός Α., 2002. Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών –προς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα; Περιοδικό Αειχώρος Τομ. 1, τεύχ. 1 Νοεμβρίου 2002

Κ. Παρθενόπουλος

Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός, Πολεοδόμος, Αρχαιολόγος, Οικονομολόγος – Manager

Σ. Παρθενόπουλου

Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΜΔΕ «Προστασία Περιβάλλοντος και Βιώσιμη Ανάπτυξη»

Extended summary

Methods for Identifying, Locating, Renewal and Developing of Historic City Centers

Dr Konstantinos Parthenopoulos

Architect – Engineer, Planner,
Archaeologist, Economist & Manager

Sophia Parthenopoulou

Urban and Regional Planner,
Postgraduate Diploma in “Environmental Protection
& Sustainable Development”

Abstract

City Authorities try to designate an area within their cities to enforce on administrative rules and legislative measures in order to protect them. In the same way they regulate building and land use. The ways we usually identify central parts of cities as historic city centres are random and non successful. They have not been till now scientific methods for identifying and protecting by administrative or legislative actions those areas within city centres. Since 1990 there has been an increasing interest for the historic centres of cities and strategies have been exploited to protect and develop such areas. First step in the process of planning and design for these areas is to identify and designate them. There are many methods for that. The authors have discovered and classified those existing methods in four groups. Two representative methods from the last two groups have been experimentally performed in identifying the historic centre of the city of Veria. Experimental results have shown that the two methods, which have been applied lead to the same outcome. Therefore one can safely use those methods for identifying historic city centres.

. INTRODUCTION

Authorities in cities often try to identify, locate and enforce by law a specific area in their cities which is meant to be the historic center or the traditional core of the town. These areas are specified and determined as city centers or traditional city core with acts of legislation. In this way building regulations and land use norms are determined and so influence future development in these areas.

Methods for designating these areas which have been used by the authorities are some ad hoc interventions in the area without any strategy, meaning and continuation. The Ministries of Culture and Environment, Planning & Public Works as well as the Peripheral Ministries (Macedonia – Thrace and former Aegean and Island Policy) have produced from time to time several pieces of legislation with which they designate and locate city centers and regulate building

and land use in the same areas. But these efforts have been proved not very successful. As a result we have now areas in the center of our cities not well determined and so legally designated city centers. In some cities we have city center areas legally designated but not really being in the core of the city. On the other hand we have areas well recognized as city centers but not legally designated and protected as such.

What is needed here is a conceptual framework for planning and design these areas and a clear strategy for designating and developing them so to become the most important parts of the cities necessary for economic and cultural development of the whole urban area.

Historic city center protection as well as the protection of cultural heritage in general is a necessity, which has also developmental dimensions. This is because culture has become nowadays a main resource that leads to economic and tourist development. Therefore a generative strategy for designating, protecting and developing such areas is needed. To implement such a strategy the first and important step is a program of realistic determination of such areas within the cities. But how an area as this can be determined? This article makes an effort to answer that question, which is one of the most important steps towards the management of cultural heritage and developing that kind of cultural resources within the cities.

A town has a spatial and functional meaning. It is symbolic as well as mental. It represents and encompasses all components of civilization that is material culture, social culture and mental culture. At the same time the foundations of a town and a city is a process of materializing, socializing and mentalizing and existing culture.

Civilization is organized and it is living within the town, it becomes city and the city makes the civilization. Every city was sometime before a town and in this way we reach the historic city center in researching the fundamental town estates. City is a civic system of increased complexity where

all phenomena are very complex. The city at the same time is an image, a mental picture, a symbol. Humans are personifying space, neighborhood town, and city and give several meanings to these places, which receive a special character. This semantic dimension of the city and its characteristics gives the city various meanings which reflect the feelings of its inhabitants, its visitors and its readers. In such a way a city becomes noisy, loving, modern, historic, mysterious etc.

Locating and legislating the city center is a matter of functional, formative, emotional and semantic designation. The city center is characterized as the heart of the city (8th CIAM, 1959), the old town etc. The conceptual city center often falls within the geometrical center of the city's plan, but this is not always true. In this part of the city the whole concept of "the city" express itself and here civilization functions with all its components. It concentrates all functions and activities according to the cultural character of the city.

Greek cities usually have a traditional core which historically consists of the first establishment of the city, the inner area surrounded by the walls, a peripheral ring way or other physical boundaries. With medieval or late fortress or other historic or defense landmarks one can designate the boundaries of historic cities or city centers of many European cities.

Historic cities and city centers attracted the interest of the post-modern city investigators. This was a movement on the opposite side of modern town planning and architecture. Post – modern city planning concentrates on the cities of the past and attempts to restore and renew historic cities and monuments within city areas. Historic cities must be protected and included within everyday life of the cities. In this way one can achieve a form of reconciliation of contemporary man with their past, their environment and above all their history. They are vehicles of culture and we should be mobilized for their safety. Historic city complexes are declared as objects to attract special care for the first time with the Chart of Venice (1964). Amsterdam declaration (1975) recognizes the need to protect city areas, neighborhoods with cultural interest etc. In that way architectural heritage, culture and city tradition become major goals for urban planning and design.

In this country town and regional planning policies systematically ignored historic city areas with the result the loss of many elements of city history and authenticity in various urban areas. These elements usually may characterize the way of life, social evolution and cultural development within certain areas of urban complexes. A large part of cultural heritage has been demolished in order to expand housing areas with the result of having lost many important elements of historic symbols, historic anchors and historic background.

Greek cities have no many elements of historic and spatial authenticity because they have been built on the very spot of the old cities, their predecessors demolishing all the historic buildings. Radical modernism of the sixties and seventies, have abolished very many traditional buildings in most Greek cities. In this way urban environment in these

cities have become impersonal, anonymous and uniform, with no historic references. The movement of restoration and preservation of cultural heritage in these cities was late. Since 1990 some new strategies for holistic protection of historical cities have come into presence. New legislation, new perceptions for protecting city center areas have come on surface and as the result of that action from all parties is necessary. Participation of all parts i.e. state, administration, authorities, professionals and groups of active people.

2 METHODS OF DETERMINING THE HISTORIC CENTER IN CITIES

Designating the historic center in a city is an important task because this is the first stage of analysis in urban planning and design. Without its determination there is no way of legislating and taking actions to protect, distinct and use this important part of city.

There are several methods for designating the city center. One can categorize these in many categories according to certain specific criteria. We classify these methods in four categories which are as following:

- A. In the first category belong the methods which are design techniques to determine city center. They involve drawing techniques and practical determinations by the city clerks, professionals and planning officers, who are responsible for city planning and design. Criteria used here by planning officers are mainly design criteria, density, land use and clustering of activities in the area. Experience from performing these methods shows that the results are sometimes successful, sometimes they are not. They determine an area as city center which in many cases do not coincide to the CBD or the historic center. Moreover these methods do not take into consideration people's perception of the city center and what really this specific area means to these people.
- B. In the second category belong the methods which have an economic basis. As criteria for specifying city centers serve here the buildings' height, density of the area, the price of land, the variety of activities etc. Here again the points of view as well as opinions of people living, working or visiting the city center are not taken into consideration. In this category falls the method used by E.P. Demetriades, A.F. Lagopoulos & P. Stathakopoulos (1999) in order to determine the city center of Katerini.
- C. The third category contains methods of spatial designation which are based on syntax analysis of city spaces and the determination of elements and relations between these. As center of the city is considered as that city space with the grater degree of integration. Here belongs the well known method established by B. Hillier (Hillier & Hanson, 1984). This group of methods uses measurable data, elements and variables of the city which lead after

calculation to the city center designation. The argument to this is that they leave out of the question people's feelings in relation to the meaning of the city center as it is been understood by citizens. This lack is to be fulfilled by the fourth category of methods.

- D. The methods of fourth category are perceptual in their nature. They introduce people's participation (citizens, visitors, residents, workers of the town) in designating the city center. These methods are based on the concept of "the image of the city" developed by K. Lynch (1960) or the "mental maps system" introduced by Boulding (1956). The system of image explains how people comprehend space, time, and interrelations between each other, feelings and emotions. In these methods people substitute professionals as they participate in the decision making process for determining the exact area of city center.

In this category belongs the method developed by S. Parthenopoulou and performed to determine the city center of Veria (2003). The study has had a double aim. Firstly, it was aiming to determine the city center of Veria and secondly, to test two methods one from the third category and one of the fourth. Comparing the outcomes of the two methods in question it was found that the two meth-

ods fall surprisingly on the same area that was the Veria City center. Of course much more evidence is needed in order to verify the real outcome of the above methods. A research program to produce evidence to that direction will be extremely useful. Since the methods are proved reliable they could be used in determining the city centers and protecting them accordingly

3 CONCLUSIONS

The need for participatory empathy design and planning (K. Parthenopoulos, 2004) which leads to results that are permanently acceptable by the people is nowadays obvious. This will be well performed in design and planning decisions for city centers, as well as traditional parts of our cities. Before a city center is put to further study for planning and design it is necessary to determine the exact areas that constitute the real city centers. To facilitate that the above outlined methods are extremely useful. Once an area is designated as city center a number of policies can be performed for renewal, revitalizing, developing and protecting these very important areas for the life of each city.

Dr Konstantinos Parthenopoulos

Architect – Engineer, Planner, Archaeologist, Economist & Manager

Sophia Parthenopoulou

Urban and Regional Planner, Postgraduate Diploma in "Environmental Protection & Sustainable Development"

